
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Siu Zamora, Brenda Carolina; Crespín Perales, Montserrat, dir. Evolució i integració de la comunitat Japonesa al Perú (1939-2000). La convivència entre nikkei i peruans. 2016. (842 Grau d'Estudis de l'Àsia Oriental)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/160642>

under the terms of the **CC BY-NC-ND** license

FACULTAT DE TRADUCCIÓ I D'INTERPRETACIÓ

GRAU D'ESTUDIS DE L'ÀSIA ORIENTAL

TREBALL DE FI DE GRAU

Curs 2015-2016

Evolució i integració de la comunitat japonesa al Perú

(1939-2000)

La convivència entre *nikkei* i peruans

Brenda Carolina Siu Zamora

1333512

TUTOR/A

MONTSERRAT CRESPIN PERALES

Barcelona, Juny de 2016

Dades del TFG

Títol: Evolució i integració de la comunitat japonesa al Perú (1939-2000). La convivència entre *nikkei* i peruans / Evolución e integración de la comunidad japonesa en el Perú (1939-2000). La convivencia entre *nikkei* y peruanos / Evolution and integration of the Japanese community in Peru. Cohabitation between *Nikkei* and Peruvians.

Autor/a: Brenda Carolina Siu Zamora

Tutor: Montserrat Crespín Perales

Centre: Universitat Autònoma de Barcelona (Facultat de Traducció i d'Interpretació)

Estudis: Grau d'Estudis de l'Àsia Oriental

Curs Acadèmic: Quart curs

Paraules clau / Palabras clave / keywords

Migració, identitat, discriminació, *nikkei*, Segona Guerra Mundial / Migración, identidad, discriminación, *nikkei*, Segunda Guerra Mundial / Migration, identity, discrimination, *Nikkei*, Second World War.

Resum / Resumen / Abstract

En aquest treball es realitza un estudi analític de la comunitat japonesa al Perú en termes de l'adaptació dels immigrants japonesos que hi arribaven a la recerca de noves oportunitats laborals i que van acabar assentant-se permanentment en terres peruanes. Es pretén analitzar fins quin punt la convivència i la relació entre japonesos i peruans han anat variant al llarg del temps i han afectat la creació de la pròpia identitat i el sentiment nacional, donant lloc en molts casos a la intolerància i la discriminació. Per aquest motiu, es pren com a punt de partida l'esclat de la Segona Guerra Mundial, moment en què van tenir lloc el major nombre de moviments antijaponesos al Perú, fins l'any 2000, en què va concloure el govern del President Alberto Fujimori d'origen japonès.

En este trabajo se ha llevado a cabo un estudio analítico de la comunidad japonesa en el Perú en términos de la adaptación de los inmigrantes japoneses que llegaban en busca de nuevas oportunidades laborales y que acabaron asentándose en tierras peruanas. Se busca ver cómo la convivencia y la relación entre japoneses y peruanos han ido variando a lo largo del tiempo y han afectado la creación de la propia identidad y del sentimiento nacional, dando lugar en muchos casos a la intolerancia y la discriminación. Así, se toma como punto de partida el estallido de la Segunda Guerra Mundial, momento en el que tuvieron lugar el mayor número de movimientos anti-japoneses en el Perú, hasta el año 2000 momento en que concluyó el mandato del Presidente Alberto Fujimori de origen japonés.

This paper is an analytical study of the Japanese community in Peru in terms of adaptation of the Japanese immigrants who arrived in search of new job opportunities and who ended up settling in Peruvian land. We aim to see how the coexistence and the relationship between Japanese and Peruvians have changed over the time and has affected the creation of identity and national sentiment, leading in many cases to intolerance and discrimination. Thus, the outbreak of the Second War World is taken as a starting point,

when the greatest number of anti-Japanese movements took place in Peru, until 2000 when it concluded the mandate of President Alberto Fujimori which has Japanese origins.

Avis legal

© Brenda Carolina Siu Zamora, Barcelona, 2016. Tots els drets reservats.

Cap contingut d'aquest treball pot ésser objecte de reproducció, comunicació pública, difusió i/o transformació, de forma parcial o total, sense el permís o l'autorització del seu autor/de la seva autora.

Aviso legal

© Brenda Carolina Siu Zamora, Barcelona, 2016. Todos los derechos reservados.

Ningún contenido de este trabajo puede ser objeto de reproducción, comunicación pública, difusión y/o transformación, de forma parcial o total, sin el permiso o la autorización de su autor/a.

Legal notice

© Brenda Carolina Siu Zamora, Barcelona, 2016. All rights reserved.

None of the content of this academic work may be reproduced, distributed, broadcast and/or transformed, either in whole or in part, without the express permission or authorization of the author.

Índex

Introducció.....	1
1. Marc conceptual i teòric.....	2
2. Context històric	5
3. L'esclat de la II Guerra Mundial i la construcció d'una identitat	9
3.1. Reacció de la comunitat japonesa	10
3.2. Actuació del govern peruà	12
3.3. Anàlisi.....	13
4. Evolució de les relacions interètniques en els anys subsequents de postguerra.....	15
5. Fujimori i la comunitat <i>nikkei</i> durant el seu govern.....	19
Conclusions	23
Referències bibliogràfiques	24

Introducció

El present treball estudia els mecanismes de formació de la identitat japonesa i la identitat peruana per tal d'elaborar un estudi basat en la interrelació de la comunitat immigrant japonesa assentada al Perú i la població peruana, centrat en els anys en què va tenir lloc la Segona Guerra Mundial, els subsegüents anys de postguerra fins a la fi del govern de Fujimori. D'aquesta manera, pretenem esbrinar com va afectar l'esclat de la Segona Guerra Mundial, en la qual Japó va ser un dels països amb més implicació, en la relació entre la població peruana i els immigrants japonesos al Perú. Així mateix, també tractem com aquest fet va afectar el flux de les onades migratòries que arribaven i l'actuació del govern peruà respecte aquestes. Així doncs, la intenció principal a l'hora de dur a terme aquest estudi és veure l'evolució de la relació entre japonesos i peruans en un període històric en què els sentiments nacionalistes van aflorar profundament.

D'altra banda, aquest treball s'integra en una línia de recerca basada en el Pensament d'Àsia Oriental, concretament en l'àmbit japonès, atès que el coneixement de les migracions i diàspores japoneses i les relacions establertes entre els japonesos i els habitants del país de destinació ens ajuda a conformar una ideologia japonesa particular en contraposició, en el present cas, a la ideologia o sistema d'idees peruà. Entenent en aquest cas per *ideologia* aquell sistema d'idees i creences que simbolitzen les condicions i experiències de vida d'un grup concret i, al mateix temps, com aquell mecanisme de promoció i legitimació dels interessos tant dels diferents grups socials com del poder social dominant (Eagleton 2005:52-55). En aquesta línia d'investigació recorrem a altres estudis que han tractat diferents països d'Amèrica i que ens serveixen com a base per a fonamentar la nostra investigació amb aquest enfocament mitjançant tant fonts primàries (testimonis de víctimes, entrevistes) com secundàries (investigacions en aquest camp). Per aquest motiu, el present treball tracta la idiosincràsia de la societat en el context històric escollit, però també tindrà en consideració altres agents, com la política i l'economia, que palesen la interdisciplinarietat d'aquest treball.

Pel que fa a la justificació d'aquest treball, s'ha escollit aquest tema per diverses raons. Es pretén tractar algunes qüestions i aspectes que han passat desapercebuts en el panorama internacional, com els abusos i racisme que va patir la comunitat japonesa al Perú (pensi's en els camps de concentració nord-americans). Malgrat que aquest resulta un tema que ha estat tractat per *altres*, cal dir que la nostra visió diacrònica dels fets

relacionada amb l'addició de testimonis i de les principals investigacions sobre aquest camp incrementen l'originalitat d'aquest treball, a més del fet que el nombre d'estudis sobre la comunitat japonesa al Perú és més escàs que els trobats sobre altres països veïns.

1. Marc conceptual i teòric

El moviment humà i de comunitats és un fenomen que ha tingut lloc sempre des que l'home és home, atès que com a éssers humans tenim una sèrie de necessitats que ens obliguen en molts casos a prendre determinacions per tal de suplir-les. Així doncs, la necessitat i les circumstàncies en què es troba cada individu, ja sigui de manera individual o col·lectiva, han donat lloc al que actualment coneixem, des de la vessant disciplinar o teòrica, com els estudis sobre les migracions i la conformació de diàspores. No obstant això, aquests conceptes no tenen sentit de manera aïllada, ja que el procés migratori en si dóna peu a tractar altres conceptes com els de transnacionalisme, transculturalisme i identitat, els quals són part de la base teòrica que emmarca el present estudi. Per tal d'esclarir i fer-ne més entenedora la lectura, resulta interessant dedicar aquest primer punt a definir alguns dels conceptes clau que s'han de tenir en compte al llarg del treball.

En primer lloc, cal definir el terme *diàspora*, el qual històricament es relaciona amb la diàspora jueva però que en els darrer anys ha pres una altra significació, atès que ha estat emprat per a fer referència a la migració i la dispersió de les persones. Aquest canvi en la utilització del terme és atribuïble al procés de globalització actual, entès per considerar quelcom a escala mundial, en aquest cas els processos migratoris i diaspòrics (Bruneau 2010:36). Així doncs, prendrem com a definició del concepte *diàspora* la que proposa Michel Bruneau (2010) segons el qual una comunitat diaspòrica és aquella creada per un grup que evoca una mateixa identitat i que alhora es manté unida per vincles familiars, comunitaris, religiosos, sociopolítics o econòmics. D'altra banda, el vincle que es crea en aquestes comunitats també pot ser fruit d'haver viscut males experiències junts com una catàstrofe natural o una guerra. A més a més, el grup experimenta una vivència conjunta en tant que sempre recorda el lloc d'origen i reforça la identitat col·lectiva creant elements simbòlics o iconogràfics amb els que només els membres de la comunitat s'hi poden identificar. Així mateix, el concepte de diàspora està estretament lligat amb els conceptes de *comunitat transnacional* i *territoris en moviment*.

No obstant això, abans de tractar els conceptes de *comunitat transnacional* i *territoris en moviment* és necessari entendre el concepte de transnacionalisme,

transculturalisme i circulació, tots ells conceptes estretament relacionats que han pres forma en els darrers anys com a conseqüència de la globalització. D'aquesta manera, s'emptra el concepte de circulació per a referir-se i explicar els moviments de persones, les comunitats i els significats de la cultura en un món globalitzat. A més, aquest concepte encarna alhora les idees de moviment i interacció en relació a les persones, comunitats i discursos compreses en el sistema de fluxos globals. Així, el concepte de circulació implica tant continuïtat com dislocació en relació a les nocions tradicionals de *cultura* i *identitat*. Aleshores, el terme *circulació* s'emptra en contextos en què es parla sobre el trencament ètnic, cultural, lingüístic i de les fronteres nacionals dintre d'un context global (Guarné i Yamashita 2015). Per tant, veiem la relació del concepte de circulació amb el de transnacionalisme el qual s'entén com un procés social en què els migradors actuen en camps socials que traspassen fronteres geogràfiques, polítiques i culturals (Cañez de la Fuente, Shoko i Hernández 2010:133). Així mateix, el concepte de *transnacionalisme* ens convida a reflexionar sobre el transculturalisme, un terme que, tal i com afirmen Guarné i Yamashita (2015), s'ha formulat per superar l'aplicació esbiaixada del paradigma del *multiculturalisme* en el seu reconeixement d'entitats culturals precises que coexisteixen conjuntament. Per tant, entenem que la cultura¹ es mou per diferents nacions i que s'articula amb el propòsit de captar la dimensió dinàmica i processual de la cultura com no només una cosa que tenim i en som partícips sinó també com a quelcom que fem i li donem forma. Així, la cultura s'entén com el camp d'intersecció de realitats fluïdes en la construcció dinàmica de les identitats, és a dir, com un espai d'intercanvi, negació i conflicte que vincula i interconnecta.

D'aquesta manera, tenint presents els conceptes de *circulació*, *transnacionalisme* i *transculturalisme*, podem entendre la definició que dóna Bruneau (2010) de *comunitat transnacional* i de *territoris en moviment*. Segons Bruneau, els membres d'una comunitat transnacional tenen com objectiu principal pujar dins l'escala social de la seva comunitat originària gràcies a la inversió total o parcial dels diners aconseguits a l'estranger. Endemés, volen aconseguir la ciutadania del país de destí i esdevenir d'aquesta manera

¹ Segons la UNESCO (2002), la cultura ha de ser considerada com el conjunt de trets distintius espirituals i materials, intel·lectuals i afectius que caracteritza una societat o un grup social i que contempla, a més de les arts i les lletres, els estils de vida, les maneres de viure junts, els sistemes de valors, les tradicions i les creences.

ciutadans d'ambdós llocs, el país d'origen i el de recepció. En aquest cas i a diferència dels moviments diaspòrics, no es produeix un desarrelament del lloc de procedència perquè sempre es conserven els vincles amb la família i la comunitat de la que provenen. Un cas semblant és el del que s'anomenen *territoris en moviment*, on els migradors que s'emmarquen dins d'aquest concepte es caracteritzen per portar un estil de vida pràcticament nòmada, creuant les fronteres de manera regular. Aquests individus han creat una identitat basada en sentir-se de diferents llocs simultàniament.

Així doncs, en aquests dos casos que acabem de descriure queden palesos els conceptes de transnacionalisme i transculturalisme que hem definit anteriorment com formes de trencament amb les limitacions de fronteres i del llenguatge preconcebudes. De la mateixa manera, també veiem que la conformació de la identitat del migradors va més enllà de la pertinença o afiliació a un sol lloc o al lloc d'origen. A més a més, els casos varien i es tornen més complexos quan es fa referència a segones, terceres o quartes generacions d'immigrants. Tots aquests conceptes són importants per aquest estudi, ja que la comunitat diaspòrica japonesa al Perú, de la qual tracta el present treball, es troba dintre d'un context pluricultural, pluriètnic i on s'apliquen els conceptes de transnacionalisme i transculturalisme.

D'altra banda, també existeixen una sèrie de termes que aplicats directament a la comunitat japonesa poden ser d'ajuda per aclarir aquest punt car aniran apareixent al llarg de l'escrit i fan referència al nostre objecte d'estudi. En primer lloc, és necessari definir el terme 日系 (*nikkei*) que s'utilitza per a designar els descendents dels emigrants japonesos que serveix per englobar totes les comunitats de la diàspora japonesa (Fonseca 2010). Així mateix, cada comunitat ètnica japonesa manté els seus propis termes per a designar els descendents de japonesos, sent el cas peruà la categorització de peruano-japonès. Per tant, en el cas d'aquest treball es farà servir indistintament el termes peruano-japonès i *nikkei* peruà.

Uns altres termes que poden aparèixer amb freqüència són els referents a les diferents generacions de *nikkei*, com són 一世 (*issei*) per a referir-nos a la primera generació, 二世 (*nissei*) per referir-nos a la segona generació, 三世 (*sansei*) per a la tercera generació, 四世 (*yonsei*) per a la quarta i 五世 (*gosei*) per a la cinquena.

Finalment, trobem el terme *dekasegi* el qual és una paraula japonesa que literalment significa “sortir a guanyar diners” provinent de la combinació del verb 出る

(*deru*) que significa “sortir” i del verb 稼ぐ (*kasegu*) que significa “guanyar diners o treballar”. Aquest terme s'utilitza quan es parla del fenomen *dekasegi*. Així doncs, aquesta és una terminologia que s'aplicava al Japó per a referir-se a aquelles persones que havien d'emigrar i abandonar el seu lloc d'origen, normalment procedents del camp per anar a la ciutat a buscar feina. Posteriorment, la mateixa terminologia també es va aplicar als treballadors que van emigrar a terres americanes (Fonseca 2010). Tot i així, tal i com afirma Fonseca el terme *dekasegi* en els darrers anys s'ha recuperat amb l'arribada de treballadors *nikkei* al Japó, però no necessàriament fa referència al significat original del japonès sinó que es fa servir com a sinònim de “treball de fàbrica”. Nogensmenys, pels *nikkei* la categorització mitjançant aquest terme els suposa una degradació en l'escala social, per la qual cosa prefereixen no utilitzar-lo. No obstant això, el present treball tracta la comunitat japonesa prenent com a localització el Perú i no el Japó, per tant quan ens referim al terme *dekasegi* ho farem emprant la definició original del terme.

2. Context històric

Quan parlem del Perú com a país, unes de les primeres característiques que li solem atorgar són les de pluriculturalitat i multietnicitat. Aquest fet és propiciat per la seva gran diversitat geogràfica però també perquè des de fa segles hi conviuen una gran diversitat de comunitats ètnicament diferents, provinents d'altres països, entre les quals hi trobem la comunitat *nikkei*, punt central del present estudi. A tall introductori, cal destacar que la comunitat japonesa al Perú és una de les més nombroses de tota Llatinoamèrica i que va ser precisament el Perú el primer país llatinoamericà que va establir relacions diplomàtiques amb el Japó a finals del segle XIX mitjançant un Tractat de Pau, Amistat, Comerç i Navegació l'any 1873 (Shintani 2007:81).

Els primers moviments registrats de la diàspora japonesa van tenir lloc durant el segle XIX promoguts pel govern japonès, sent els principals motius d'aquest el control de l'augment de la població i l'expansió territorial (Takenaka 2004). Així doncs, amb el començament de la Era Meiji (1868-1912) es va donar suport a la sortida de *dekasegi* a ultramar per tal de contribuir a la modernització i industrialització del país. Nogensmenys, cal destacar que amb aquestes polítiques el govern japonès va aprofitar per a desfer-se d'aquells ciutadans considerats de classe baixa que a la llarga podien convertir-se en un greu problema per al govern. Per tant, molts d'aquests emigrants eren camperols pobres

i treballadors amb pocs recursos econòmics (Takenaka 2004:79). Els primers emigrants japonesos tenien com a objectiu viatjar als EE.UU. per a fer-hi fortuna, però el trencament dels tractats amb el Canadà i els EE.UU. donant com a resultat la prohibició de la immigració japonesa, als anys 1923 i 1924² respectivament, va fer que els japonesos busquessin altres destinacions a l'Amèrica Llatina (Shintani 2007:81).

D'aquesta manera, el Perú apareix com a una bona alternativa per a emigrar ja que les companyies migratòries japoneses venien una imatge idíl·lica del Perú, molt atractiva per als japonesos que creien que podien enriquir-se treballant en aquell país i tornar al Japó amb una petita fortuna al cap d'un temps. A més a més, les condicions que se'ls oferien per a treballar a les hisendes peruanes eren molt beneficioses per a ells. No obstant això, un cop arribats a la seva destinació s'adonaren del fet que en realitat res era tan fàcil ni idíl·lic. Cal destacar la participació de la companyia d'emigració Moriaoka, i concretament la de l'agent T. Tanaka, la qual va dur a terme una gran feina en la promoció del Perú com a bon país de destí. Així doncs, la primera gran onada migratòria de japonesos al Perú va arribar al port del Callao l'any 1899 a bord d'un vaixell anomenat *Sakura Maru* el qual portava 800 japonesos a bord entre 20 i 30 anys, en la seva majoria homes, que arribaven amb contractes de quatre anys per a treballar a les hisendes peruanes de sucre i cotó. Aquests japonesos anaven al Perú com a resposta a la demanda dels hisendats peruans de mà d'obra barata per a treballar en les seves plantacions, els quals des de feia un temps patien de falta de treballadors (Sakuda 1999: 85-90).

D'altra banda, és important entendre en quin context van arribar aquests primers japonesos al Perú, ja que conèixer la configuració sociopolítica del moment ens pot ajudar a comprendre una mica millor els esdeveniments que es van desencadenar més endavant. En el moment en què la primera embarcació japonesa va atansar-se al port del Callao, el Perú acabava de sortir d'una guerra contra Xile, coneguda com la Guerra del Pacífic o Guerra del Salnitre i el Guano (1879-1883), de la que havia estat perdedor, feia relativament poc temps. Aquest fet va provocar molta inestabilitat política, social i econòmica durant els anys següents culminant amb una sanguinolenta guerra civil durant

² La llei de 1924 coneguda com *Asian Exclusion Act*, es va formular amb la intenció de limitar l'arribada de més japonesos a les ciutats portuàries americanes i que posteriorment es desplaçaven a altres zones del país. Val a dir també que amb anterioritat al 1907 ja existia l'anomenat *Gentlemen's Agreement*, el qual limitava l'entrada de japonesos no qualificats (Sawada 1996: 42-43).

els anys 1894 i 1895 que va comportar l'enderrocament del fins aleshores president Andrés A. Cáceres (1833-1923). Amb aquest esdeveniment l'anomenada *Coalición Nacional*, formada per un grup de revolucionaris i insurrectes (*montoneros*) capitanejats per Nicolás de Piérola (1839-1913) va assumir el control del país. Aquests havien lluitat en contra de Cáceres i l'auge del militarisme que aquest representava durant la guerra civil. Val a dir que els anys en què va governar el president Nicolás de Piérola i els següents amb altres presidents van esdevenir uns anys de molta estabilitat política coneguda com la República Aristocràtica, caracteritzada per un domini oligàrquic, i que duraria fins el 1919 (del Águila 2015:49-76). Certament, aquesta època va contribuir a una millora econòmica del país, l'adopció de noves ideologies, comunistes i liberals, i l'entrada a la modernitat, però també va ser el moment en què van aflorar bona part de les creences xenòfobes en contra dels indígenes, els negres i els asiàtics. Es creia que la millor manera de modernitzar el país era assimilant-se als europeus, per la qual cosa tots aquells que no complien els estàndards de bellesa i elegància europeus eren considerats ciutadans de segona categoria. Així doncs, el que es buscava era promoure la immigració europea en detriment de la immigració d'asiàtics o d'altres col·lectius considerats inferiors (Gonzales 2015:18).

En aquest context de suposada estabilitat política i social, van arribar els primers japonesos al Perú amb grans somnis de riquesa, però tal i com hem apuntat anteriorment la seva arribada i adaptació no van ser gens fàcils. Aquestes dificultats van ser propiciades principalment per l'incompliment dels contractes, el maltractament humà, el desconeixement de l'idioma i la necessitat d'adaptar-se a una alimentació totalment diferent a la que estaven acostumats. Els immigrants japonesos se sentien talment com si es trobessin en una presó, a més dels sentiments xenòfobs que començaven a eixir en la població peruana. D'aquesta manera, la tensió entre els immigrants japonesos i els hisendats va esdevenir cada cop més tibant fins que finalment sostenir la situació es va tornar impossible provocant un motí per part dels japonesos en contra dels seus caps a l'abril de 1899. Es van sosllevar japonesos a diferents hisendes del país, però els successos que van tenir més transcendència van ser els que es van desencadenar a la *Hacienda San Nicolás*, els quals van tenir un gran impacte a nivell nacional. Les notícies van ser publicades a diversos diaris nacionals, matisades amb exageracions per tal que tinguessin un caire més sensacionalista (Sakuda 1999:94-106).

Van ser precisament aquest tipus de notícies que van motivar els moviments antijaponesos que tindrien lloc al llarg de tot el període fins després de la Segona Guerra Mundial, amb certs pics destacables. Per tant, podem dir que la premsa va ser una gran eina per als activistes que estaven en contra de la immigració japonesa a l'hora de promoure idees en contra d'aquests, ja que va ser la principal difusora de missatges antijaponesos. Els missatges que es difonien afirmaven que els immigrants japonesos representaven una amenaça per a la població peruana i l'economia del país. Amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial, la situació per als japonesos no va millorar, però cal destacar que durant aquest període van continuar arribant immigrants japonesos al Perú. A més a més, com que el Perú no era un participant actiu de la guerra, malgrat no presentar la seva neutralitat es va assumir que donava suport als EE.UU. en el conflicte; la primera conflagració mundial no va tenir especial impacte en els afers interns del país (Parodi 2015:90-92). Nogensmenys, la immigració japonesa es feia cada cop més molesta per a la població peruana, perquè havien començat a desplaçar-se de les plantacions a les ciutats i a fer-se càrrec de petits establiments comercials com fleques, perruqueries, botigues, entre d'altres. D'altra banda, també començaven a crear les primeres associacions. Per tant, per primer cop la comunitat japonesa representava una competència directa per als comerciants peruans, els quals no estaven gens contents amb aquesta nova competència (Sakuda 1999: 156-159).

Un cop acabada la Primera Guerra Mundial, l'any 1919 Augusto B. Leguía (1863-1932) va dur a terme un cop d'estat posant fi d'aquesta manera a la República Aristocràtica i començant una dictadura amb ell com a cap del govern. Leguía va governar durant onze anys, fins l'any 1930 en què va ser destituït del càrrec i posat a la presó on va acabar morint. Val a dir, però, que durant el seu govern va encoratjar la presència econòmica i cultural dels EE.UU. millorant considerablement les relacions amb el govern nord-americà, així com també va ser un dels grans propulsors de la immigració japonesa i gran dotador de suport a la comunitat *nikkei*. Així doncs, amb la destitució i la mort de Leguía la comunitat japonesa va perdre gran part del suport que tenien i van entrar un altre cop en una època de forta repressió, racisme i xenofòbia. (Parodi 2015:102-117; Sakuda 1999:201-204)

Amb el president Luis M. Sánchez Cerro (1889-1933) i el president Oscar R. Benavides (1876-1945), després de Leguía, i el nou canceller Alberto Ulloa Sotomayor

(1892-1975), el qual era un gran activista antijaponès, la comunitat japonesa va viure una època molt dolenta en la que es van redactar lleis que els van perjudicar greument. A més a més, també es mostrava molta inestabilitat política. En aquesta època es van redactar lleis com l'article sobre la nacionalització peruana inclosa en la Carta Magna promulgada l'any 1933 per Sánchez Cerro, segons la qual tots els estrangers que renunciessin a la seva nacionalitat podien nacionalitzar-se peruans. No obstant això, aquest article eximia els immigrants espanyols als quals se'ls permetia conservar la seva nacionalitat espanyola. Aquest fet va commocionar la comunitat japonesa ja que molts ja s'havien nacionalitzat peruans o havien començat els tràmits per fer-ho i la implantació d'aquesta normativa els feia perdre automàticament la seva nacionalitat japonesa. Per aquesta raó, molts japonesos van decidir no dur a terme aquest pas. D'altres van tirar endavant els tràmits perquè ja s'havien acostumat i els agradava el Perú (Sakuda 1999:205).

Molt més perjudicial va resultar el decret promulgat pel president Benavides i el seu canceller Ulloa segons el qual es limitaven l'ingrés d'estrangers a 16.000 ciutadans estrangers per cada nacionalitat. A més a més, també prohibia el traspàs dels negocis d'immigrants a altres estrangers per la qual cosa els japonesos que pensaven retornar al seu país no podien traspasar els seus negocis als seus fills grans. Nogensmenys, en el moment en què es va fer públic el decret ja hi havia més de 16.000 japonesos residint al Perú, per la qual cosa aquesta llei va suposar un cop molt dur a la comunitat nipona. Anys més tard el mateix Ulloa va reconèixer que aquesta llei s'havia fet per aturar la immigració i les activitats dels japonesos (Sakuda 1999:211-212; Shintani 2007:83).

3. L'esclat de la II Guerra Mundial i la construcció d'una identitat

A diferència de la Primera Guerra Mundial, l'esclat de la segona sí que va tenir un impacte important al Perú i va comportar conseqüències molt greus per als japonesos que hi residien. Durant el desenvolupament d'aquesta conflagració mundial els japonesos van ser fortament perseguits, reprimits i es van violar diversos dels seus drets. Així doncs, aquest és un punt important a tractar per diverses raons.

D'una banda, cal destacar el fet que en el moment en què va començar la Segona Guerra Mundial els japonesos ja portaven varies dècades al Perú per la qual cosa la comunitat que estem tractant ja estava formada per més d'una generació. Així doncs, les característiques que tenia la comunitat japonesa, en aquell moment històric, divergien de les que tenia la colònia japonesa amb els primers immigrants que van arribar al Perú.

Aquestes persones ja s'havien consolidat com a membres actius de la societat peruana i molts d'ells ja se sentien part del Perú, es consideraven a ells mateixos ciutadans peruans o, si més no, se situaven en una categoria híbrida entre el ser japonès i el ser peruà. El que resulta clar és que la majoria dels membres de la comunitat *nikkei* en el període que va tenir lloc la Segona Guerra Mundial ja no eren japonesos estrictament, és a dir, que molts d'ells es consideraven més peruans que japonesos. No obstant això, se'ls va acusar de conspiracions i se'ls va jutjar precisament per ser "japonesos". Així, observem un conflicte identitari entre allò que ells mateixos es consideraven i el que se'ls imposava des de fora, atribuint-los d'aquesta manera el que s'anomena alteritat prescrita (Staszak 2008:1-3). Aquest concepte fa referència a l'atribució de certes característiques als individus d'altres ètnies i cultures basant-se en suposicions, prejudicis i estereotips.

D'altra banda, també resulta un període interessant d'analitzar perquè representa un punt important de fractura entre la comunitat *nikkei* peruana i la població peruana, a més de ser un període de gran rellevància a nivell mundial que va donar lloc a grans canvis a nivell polític, econòmic i social creant una nova configuració global. Com és evident, malgrat que la participació del Perú a la guerra no va ser especialment activa a nivell militar, un conflicte de dimensions tan grans també va afectar a l'estabilitat social i política del país. Aquest fet, precisament queda reflectit en l'actuació del govern peruà en la campanya antijaponesa. Així doncs, en aquest apartat pretenem analitzar tots aquests punts per tal de poder entendre millor com es van desenvolupar els diferents esdeveniments i com aquests van tenir una gran repercussió en la conformació de la identitat d'aquests individus.

3.1.Reacció de la comunitat japonesa

Cap a mitjans de l'any 1939 el militarisme japonès es trobava en un dels seus punts més àlgids amb gran presència a l'Àsia. Les notícies del gran auge i l'expansió de l'imperi japonès van arribar al Perú provocant una gran alegria i devoció per als japonesos que hi residien. Se sentien orgullosos de la seva pàtria natal i es vanagloriaven de les accions dutes a terme pel Japó, presumint davant dels seus conciutadans peruans els quals no compartien el mateix sentiment que ells. Aquesta actitud pedant que mostraven els japonesos més enllà de contribuir a la seva integració al Perú va donar peu a un sentiment de rebuig encara més gran per part dels peruans. Com ja hem vist anteriorment des de feia uns anys ja estaven en marxa una sèrie de campanyes en contra dels japonesos i la

població peruana se sentia incòmoda amb la seva presència, creant un ambient de malestar general atiat pel racisme i la xenofòbia. Finalment aquest fet va provocar que el neguit que sentia la població peruana es fes encara més gran i que, com a conseqüència, les campanyes antijaponeses s'intensifiquessin encara més (Sakuda 1999: 227). Hem d'entendre que la xenofòbia és de naturalesa irracional i s'alimenta amb les pors cap a un grup humà vist com a diferent, estrany i de vegades tancat. Si existeix un mínim element que incrementi les pors, la irracionalitat del rebuig es pot convertir en accions (Takahashi 2008:25).

Aquell mateix any va esclatar la Segona Guerra mundial, la qual va tenir repercussió a Europa, EE.UU i el Japó com a parts principalment implicades. La participació del Japó en aquest conflicte bèl·lic va empitjorar la situació de la comunitat japonesa al Perú ja que tots aquells que mobilitzaven les campanyes en contra els japonesos van veure en aquest fet noves argumentacions per considerar que la població japonesa era una amenaça per al Perú. Va començar a córrer el rumor que els japonesos s'estaven armant i organitzant per a escometre una rebel·lió, sumat a la idea que els japonesos creaven desocupació. Com és lògic, aquesta creença va provocar que les tensions ja existents entre els japonesos i els peruans es fessin encara més tibants, donant lloc a manifestacions en contra de la comunitat nipona. Un fet destacable va ser el que es va produir el 13 de maig de 1940 quan un grup de joves d'ideologia aprista i alumnes de les escoles *Guadalupe* i *Recoleta* va iniciar una marxa pels carrers de Lima, que duraria dos dies, per a destruir i saquejar els establiments dels japonesos. Un apunt interessant de destacar d'aquests actes vandàlics és el fet que alguns dels alumnes que van participar en els saquejos eren d'ascendència japonesa, un qüestió que resulta molt curiosa. A més a més, durant el desenvolupament d'aquests esdeveniments el govern peruà en aquell moment amb el president Manuel Prado Ugarteche (1889-1967) al capdavant no va fer res per aturar el vandalisme en contra dels japonesos, només va actuar quan es va creure que també estaven en perill els establiments no japonesos. Les conseqüències d'aquests saquejos van ser de 620 famílies damnificades i un còmput de sis milions de dòlars en desperfectes (Sakuda 1999: 229-234; Shintani 2007:83).

No obstant això, la situació no va millorar gens perquè pocs dies després que tinguessin lloc els disturbis descrits, un gran terratrèmol va assolir tot el país amb molts morts i afectats. Alguns testimonis de la tragèdia recorden amb molta tristesa aquells actes

de vandalisme i el desastre provocat pel terratrèmol, malgrat l'impacte humà i els danys materials que aquest va suposar, ho veien com un càstig diví promogut per algun Déu (*kamisama*) (Moromisato i Shimabururo 2006:42-43). Nogensmenys, el govern japonès va col·laborar econòmicament i amb materials per la construcció, així com també la comunitat *nikkei* amb el govern peruà. Aquest acte de fraternitat per part dels japonesos i del seu govern va fer que se suavitessin una mica els atacs contra els japonesos a la premsa. Així doncs, uns mesos després del desastre es va publicar al diari *La Prensa* una nota del director d'un diari japonès anomenat *Perú Jiho* titulada "el sentir de la colònia japonesa", on expressava el sentiment de la comunitat *nikkei* i feia èmfasi en el fet que les acusacions i els atacs cap els japonesos estaven mal dirigides ja que molts d'ells ja no tenien cap vinculació amb Japó o els vincles que hi tenien eren ja molt febles (Sakuda 1999: 240-242).

3.2. Actuació del govern peruà

Com hem pogut veure en l'apartat anterior amb la resposta del govern peruà respecte a les manifestacions i els saquejos en contra dels japonesos, la posició dels dirigents dels país respecte a la immigració japonesa no era favorable per a la comunitat *nikkei*. Aquest fet queda palès en les polítiques que es van dur a terme durant aquesta època i la col·laboració que va oferir el govern peruà als EE.UU. durant el transcurs de la segona Gran Guerra. Després de l'atac japonès contra Pearl Harbor als EE.UU. l'any 1941 i la conseqüent entrada dels nord-americans a la guerra, el govern peruà es va definir com a aliat dels EE.UU. en contra del Japó. El govern peruà considerava la nombrosa colònia japonesa que hi havia al seu territori com una amenaça i ja s'havia manifestat en altres ocasions com hem pogut veure en els punts anteriors en contra d'aquesta comunitat i era molt actiu en el control de la immigració japonesa. Així doncs, podríem dir que va veure en la col·laboració amb els EE.UU. una nova manera d'anar en contra dels ciutadans japonesos residents al Perú i al mateix temps mantenir unes relacions amistoses amb el govern nord-americà. Nogensmenys, hi ha autors que asseguren que abans de l'atac japonès a Pearl Harbor qualsevol tipus actitud que denotés contrarietat cap a la col·lectivitat *nikkei* era infundada (Masterson 2004:154)

D'aquesta manera el govern peruà va contribuir a la realització d'una llista negra en la que constaven els noms de varis japonesos residents al Perú que posteriorment van ser detinguts i enviats a camps de concentració als EE.UU. Cal destacar, que els japonesos

que detenien en primer lloc eren aquells membres més actius de la comunitat i amb més recursos econòmics. A aquests japonesos abans de deportar-los se'ls prenién totes les propietats (negocis, cases, estalvis, etc.) i no feien distincions ni es mostrava benevolència cap a les dones i els nens. D'altra banda, un altre aspecte a destacar és el fet que a l'hora de detenir els japonesos no es donava cap argumentació sobre la seva detenció més enllà de la de ser japonesos o ser descendents de japonesos. En altres paraules, no es tenia en compte la nacionalitat ni el lloc de naixement sinó que la raó intrínseca era l'aspecte físic d'aquestes persones, per tant era una demostració més del racisme i la xenofòbia que es vivia. Així, el Perú va ser un dels països de Llatinoamèrica que més japonesos van enviar als camps de concentració dels EE.UU. Per aquest motiu, molts japonesos es van veure obligats a prendre diverses mesures i idear sistemes de defensa per tal de no ser traslladats. Aquest fet tan lamentable ha estat referit a diferents fonts com a l'holocaust japonès fent un símil amb el cas jueu. (Sakuda 1999:261-279).

3.3. Anàlisi

En tots els esdeveniments definits al llarg d'aquest punt trobem diversos aspectes a destacar. En primer lloc cal parlar del tema de la identitat dels immigrants japonesos i dels seus descendents. Segons el psicòleg Giovanni Bonfiglio (2009), les identitats de les colònies immigrants desapareixen a la primera generació, per la qual cosa els fills d'aquests primers immigrants ja no tenien el mateix lligam que els seus pares amb el Japó. Aquest fenomen es propiciat pel fet que aquests fills ja no han nascut al Japó sinó al Perú i en la majoria dels casos ni tal sols han visitat mai el país dels seus progenitors. Per tant, tot allò que els lliga amb la cultura i creences japoneses se'ls transmet mitjançant la paraula i les tradicions que es mantenen a la família, però no han pogut veure i conviure directament amb aquesta cultura. D'altra banda, Bonfiglio també afirma que els fills dels immigrants són portadors d'una forta necessitat de "tenir arrels". Amb aquesta afirmació, s'entén que partint de la necessitat intrínseca de l'ésser humà de tenir un punt de referència per a conformar la seva pròpia identitat, els fills dels immigrants tenen la necessitat d'arrelar-se a algun lloc on sentir-se identificats. No obstant això, aquest lloc o territori amb el que millor s'identifiquen probablement no sigui un espai en el qual no han estat mai i que només coneixen a partir d'allò que els han explicat, sinó que serà un lloc del que sí són partícips. Val a dir, però, que aquest desarrelament del país dels seus pares no implica que no vulguin participar de la cultura i les tradicions de la pàtria d'aquells

que els han criat. Per tant, en aquest punt ja veiem una divergència identitària entre pares i fills, però tot i així és una qüestió molt més complex que això.

Aleshores, un dels aspectes a destacar molt relacionat amb la qüestió de la identitat dins dels fets descrits anteriorment és el que fa referència als saquejos que es van donar l'any 1940. Dintre del grup que va proferir aquests actes vandàlics, hi havia descendents de japonesos, però tot i així no van tenir cap impediment a l'hora d'atacar els comerços dels seus propis pares, parents o amics. El que ens indica aquest fet, és que aquests individus no només no se sentien japonesos, sinó que fins i tot eren membres actius de les campanyes que anaven en contra d'aquests. Aquest és doncs un fenomen molt significatiu. A més a més, també tenim la nota de diari publicada més o menys durant la mateixa època on els mateixos japonesos es mostren com a part de la societat peruana i com a membres actius de la mateixa. En aquesta nota es diu clarament que molts dels *nikkei* que viuen al Perú se senten més peruans que japonesos. No obstant això, aquests no eren la totalitat de la comunitat, evidentment hi havia japonesos residents al Perú que s'hi havien quedat per necessitat, per evitar la guerra per exemple, o per altres interessos. Nogensmenys, hi ha varis testimonis recopilats a *Okinawa. Un Siglo en el Perú* que palesen l'adaptació i assimilació dels japonesos a la societat peruana.

D'altra banda, també cal destacar la denigració que van patir els japonesos i els seus descendents (*nissei*, *sansei*) per part del govern peruà i el nord-americà per la seva condició física i color de pell. En aquest cas, no es va tenir en compte la identitat i el sentiment de les persones que estaven detenint i enviant als camps de concentració, només es van tenir en consideració els estereotips i la idea que la descendència dels japonesos també eren japonesos. Aquest fet que no deixa de ser una fal·làcia en tota regla. En aquests actes es veu clarament un interès polític i econòmic recolzat en unes argumentacions racistes. Tot i així, també hi podem veure un acte de defensa de la identitat nacional peruana, tot i que probablement enfocada des d'una perspectiva errònia, ja que atacant els immigrants japonesos no s'obtenia més unitat nacional però sí més malestar social. Cal tenir en compte que molts d'aquests immigrants, considerats una amenaça per al govern peruà, ja se sentien peruans, per tant ja contribuïen d'alguna manera a la identitat i unitat nacionals.

4. Evolució de les relacions interètniques en els anys subsequents de postguerra

Cap al final de la guerra el Japó va començar a perdre el poder que havia anat guanyant, procés que va culminar amb l'explosió de les dues bombes atòmiques nord-americanes, la primera sobre Hiroshima el 6 d'agost del 1945 i la segona sobre Nagasaki el 9 d'agost del mateix any (Sakuda 1999:311-314). Aquest fet va precipitar una situació que en aquell moment ja era bastant previsible i que es va convertir en una acció d'imperiosa necessitat amb un territori totalment devastat: el 2 de setembre de 1945 es firmà la rendició del Japó i es va donar per acabada la guerra.

Amb l'anunci de la rendició de Japó i la fi de la guerra, a finals del mateix any els EE.UU. amb el president Harry S. Truman (1894-1972) al capdavant va anunciar la repatriació dels japonesos internats als camps de concentració nord-americans. Bona part d'aquest interns provenien del Perú per la qual cosa se li va demanar al govern peruà que acceptés la repatriació dels japonesos que n'eren residents. No obstant això, el Perú es va mostrar reticent a acceptar-los ja que seguia aferrat a les lleis de 1940 referents a la nacionalització dels estrangers i els seus descendents. Malgrat que als EE.UU. ja no es considerava els japonesos com enemics de la nació, al Perú les reaccions eren diferents. Allà encara se'ls considerava perillosos i els rumors sobre suposats complots del govern japonès contra el Perú encara corrien entre la població amb un cert rebuig cap aquest col·lectiu. Per aquest motiu, no se'ls permetia el retorn, i no va ser fins al 1946 en què van poder tornar 79 japonesos dels molts que hi havia internats, els quals s'havien nacionalitzat peruans o eren peruans de naixement o bé tenien la dona peruana. La majoria d'ells va tornar al Japó, on també van haver de suportar molt patiment, i molts d'altres es van establir als EE.UU. on van haver de fer front a nombroses batalles legals per aconseguir la nacionalitat americana (Sakuda 1999:316; Lossio 2015:61; Shintani 2007:85). Com a testimoni d'aquests fets, trobem la següent vivència de Naeko Tamashiro, una *nikkei* peruana que va ser deportada a Okinawa, territori controlat pels EE.UU. després de la guerra:

<<Hasta en la noche no podíamos descansar bien... en la noche, los Americanos y no-Americanos – había Filipinos entre los soldados – venían a nuestro pueblo por las mujeres... a violarlas... Ellos entraban a las casas particulares. Hoy en día uno puede ir

al tribunal, pero en aquel entonces, solo podían llorar en silencio. Después de la guerra, hubo muchos incidentes así. Muchas mujeres, quienes ahora tendrán más de 70 y 80 años, sufrieron>>. (Moore 2007)

Tanmateix, com a reacció a la derrota del Japó a la guerra, al Brasil va sorgir un grup d'activistes japonesos format per un grup nacionalista i fanàtic denominat Aikoku Doshi-kay (societat patriòtica japonesa) el qual es va infiltrar al Perú per tal d'aconseguir més adeptes. Aquest grup s'aprofitava del fanatisme i la ignorància del seus connacionals per a repudiar la idea que el Japó no havia perdut la guerra, fins i tot utilitzant fotografies i documentació falsa. Aquest fet va provocar que el recel contra els japonesos augmentés així com també va enfortir la posició del govern peruà a l'hora de no admetre els japonesos que estaven als camps de concentració dels EE.UU. (Sakuda 1999:117).

Paral·lelament a l'àmbit nacional peruà s'estaven vivint una sèrie de canvis en el marc polític del país ja que amb el final de la guerra s'estrenava un nou govern format pel *Frente Democrático* on l'APRA tenia un gran pes i amb el president José Luis Bustamante y Rivero (1894-1989) al capdavant. Les intencions del nou govern eren bones: es pretenia donar una major amplitud a la democràcia, buscar canvis sense autoritarisme i aconseguir un repartiment més equitatiu de la riquesa. Tot i així, es va entrar en un moment de forta inestabilitat política a causa de l'enfrontament entre dos bàndols dintre del govern, d'una banda l'APRA i, de l'altra, tota la resta de partits polítics. Aquesta disputa tindria perpetuïtat durant aproximadament deu anys, contribuiria al malestar social i polític, i afectaria les relacions internacionals arribant a provocar enfrontaments armats (Lossio 2015: 62-73; Sakuda 1999:318-319; Quiroz 2015:166-169) Enmig de tot aquest malestar polític i poc després que Bustamante y Rivero assumís el càrrec de president, Manuel A. Odría (1896-1974), el 27 d'octubre de 1948, va perpetrar un cop d'estat que el va portar a controlar la presidència del país. El mandat d'Odría es va caracteritzar per l'autoritarisme, la repressió de tota forma d'oposició política i la discriminació cap als *nikkei*, encara que fossin peruans de naixement. El govern argumentava que no existia aquesta discriminació però, en realitat, es desenvolupava de manera soterrada, camuflada i invisible (Sakuda 1999:319). No obstant això, el 1951 el Japó va firmar el tractat de Pau de San Francisco amb 48 nacions i, d'aquesta manera, pretenia entrar a les Nacions Unides, ocasió en què el Perú va donar suport al país nipó. A partir d'aquest moment es van reactivar les relacions entre el Perú i el Japó i el 1952 es

va firmar un tractat de Pau amb el Japó. El 1954 es van iniciar els tràmits per retornar el béns i capitals als japonesos durant la guerra. A més a més, també va ser durant el mandat d'Odría en què van sorgir diverses publicacions on la comunitat *nikkei* volia fer veure a la població peruana que ells també formaven part de la societat peruana com a resposta a la discriminació que patien (Lossio 2015: 61; Sakuda 1999:324-325).

Després de la guerra el Japó patia les conseqüències de la mateixa per la qual cosa hi havia una gran falta de llocs de treball. Per aquest motiu, el govern japonès buscava alternatives per la desocupació sent una d'aquestes enviar nous contingents de japonesos a Amèrica. No obstant això, el ressentiment cap als japonesos al Perú feia que el Perú no fos una de les millors opcions. A més a més, aquest ressentiment era recíproc ja que els possibles emigrants japonesos recordaven totes les hostilitats que s'havien propiciat cap a ells i no estaven molt animats a viatjar al Perú. Com a conseqüència, el nombre d'immigrants que va tenir el Perú entre el 1951 i el 1970 va ser molt reduït, sobretot en comparació amb el nombre d'immigrants que van rebre altres països americans durant la mateixa època. La falta de tractats feia que els japonesos fins i tot busquessin maneres il·legals d'entrar al Perú, sobretot en els casos de les famílies separades per la guerra. Odría havia decretat una llei segons la qual qualsevol japonès o descendent de japonès que abandonés el país no podia tornar.

El moviment antijaponès que havia tingut lloc des dels anys 20 i que es va intensificar durant el període de guerra va durar fins els anys 80. Els japonesos tenien por de matricular els seus fills a les escoles locals per la possibilitat que els seus fills poguessin patir discriminació i abusos. Així és com van néixer les primeres escoles japoneses després de la guerra on s'impartia el programa decretat pel Ministeri d'Educació però on també s'impartia japonès com assignatura addicional. D'aquesta manera, es poden veure les diferents discrepàncies que tenien lloc entre el govern peruà i el japonès, les quals s'estendrien també a l'àmbit del mar territorial a l'Oceà Pacífic. Pel que feia a les relacions econòmiques entre el Perú i el Japó, aquestes van començar a millorar paulatinament ja que el Japó va començar a encarar una sèrie d'inversions en el Perú l'any 1961 (Shintani 2007:85-86; Sakuda 1999:327-330).

Amb el govern de Fernando Belaunde Terry (1912-2002), president de la República des del 1963, les relacions entre el Japó i el Perú encara milloren més i és precisament durant el seu mandat en què l'any 1965 finalment el govern peruà va concedir

a la comunitat japonesa un terreny al barri de San Felipe (Lima) en compensació per les escoles expropiades durant la Guerra. Allà es va erigir el Centre Cultural Peruano-Japonés encara vigent avui en dia (Lossio 2015:61). Tot i així, les compensacions i disculpes per part dels governs llatinoamericans i els EE.UU han estat molt limitades i en el cas del Perú no va ser fins l'any 2011 quan el president peruà Alan García va demanar perdó públicament pels greuges comesos contra la comunitat japonesa durant el període de la Segona Guerra Mundial (Moore 2007; Sakuda 2011; Goya 2008). Tot i així, cal destacar que aquesta disculpa pública no va aconseguir a tothom i molts la van rebre amb resignació. Així, Augusto Kague Castillo, un reconegut *nikkei* en el món de la restauració peruana actual, que va ser forçat a viure al camp d'internament de Crystal City amb la seva família, deia:

<<No se puede remediar nada, no ha habido compensación económica por los maltratos. Pero ya está hecho, las heridas tienen que cerrarse. Si los *issei* están conformes, nosotros tenemos que aceptar eso. Hay quienes lo perdieron todo. Nosotros lo perdimos todo. Ya se dieron las disculpas, algo se ha hecho moralmente. Mi madre ha muerto, mi padre ha muerto, ellos hubieran querido lograr esta satisfacción>> (Sakuda 2011:6).

Durant el govern militar de Juan Velasco Alvarado (1910-1977), el qual va arribar al poder després de perpetrar un cop d'estat el 1968, continuaren les bones relacions i, amb el *boom* del petroli, el Perú es va convertir en país exportador. El Japó, al seu torn, va finançar la construcció de l'oleoducte nord-peruà i molts tècnics i professionals *nikkei* van ser contractats per l'administració pública (Orrego 2015:105-113; Sakuda 1999:331).

Seguidament, a principis dels anys 1980 comencen els atacs dels grups terroristes Sendero Luminoso i MRTA (Movimiento Revolucionario Túpac Amaru) sota el mandat de Belaunde Terry, el qual havia tornat a ocupar el càrrec de president el 1980. Aquest president es portava bé amb la comunitat japonesa i de fet durant el seu mandat les relacions amb el Japó eren òptimes. Tot i així, paral·lelament el país passava una gran depressió econòmica, social i política a causa dels atacs continuats dels terroristes que atemorien la població. Així, en la següent convocatòria d'eleccions aquest havia perdut pràcticament tot el suport que havia tingut durant dues candidatures seguides a causa de la seva mala administració del govern. El seu successor va ser Alan García Pérez (1949-) (Orrego 2015:179; Sakuda 1999:351; Shintani 2007:87; Zapata 2015:72-76). Aquest va

intentar reflotar l'economia però els seus consecutius intents no van tenir els resultats esperats i l'economia del país va acabar col·lapsant, va acabar el seu mandat sense haver aconseguit grans canvis ni beneficis pel país sent fins i tot acusat ell i el seu govern de corrupció. Quan Alberto Fujimori (1938-) va guanyar les eleccions i amb el seu autocop d'estat, Alan García va haver d'exiliar-se a Colòmbia. La crisi econòmica va desolar tot el país de la qual els *nikkei* tampoc se'n van salvar. Els seus negocis, en la seva majoria comerços, també es veien en la necessitat de tancar-los. Aquest fet va propiciar que molts *nikkei* veiessin el seu reton al Japó com una possible sortida. Així els *nikkei* peruans van contribuir un altre cop al fenomen *dekasegi* però aquest cop anaven al Japó. Cal destacar que molts d'aquests *nikkei* no coneixien l'idioma japonès, però les bones expectatives per a trobar feina al Japó, on hi havia falta de mà d'obra a les indústries i baixa natalitat, els impulsaven a abandonar el Perú (Adachi 2007).

5. Fujimori i la comunitat *nikkei* durant el seu govern

La candidatura de Fujimori va ser tota una novetat, ja que era el primer *nikkei* en presentar-se com a president, a més de rector de la Universitat Nacional Agrària i president de l'Assemblea de Nacional de Rectors. Tot i així, inicialment no se li va donar gaire importància a la seva candidatura ja que la d'altres persones d'ascendència japonesa, en altres ocasions, no havien estat gaire exitoses. Nogensmenys, val a dir que en primera instància Fujimori només tenia intenció de presentar-se com a senador però en aquella època es permetia ser candidat simultàniament a la presidència o a la vicepresidència. Per aquest motiu, Fujimori va veure-hi una bona oportunitat ja que s'oferia més cobertura publicitària a les campanyes dels candidats a president i no tenia res a perdre-hi, ans tot el contrari (Sakuda 1999:365-366).

La candidatura de Fujimori era de molt baix pressupost sobretot en comparació amb la candidatura presentada pel seu principal contrincant polític, l'escriptor Mario Vargas Llosa (1936-), el qual era el favorit per a guanyar les eleccions d'aquell any. A poques setmanes de les eleccions Fujimori només apareixia a les llistes amb un 2% d'intenció a vot, però aquest percentatge pujaria com l'espuma posteriorment fent-lo president de la República. Aquest fenomen s'explica pel fet que els sectors populars es van identificar amb ell pel seu caràcter informal, la manera de parlar, entre d'altres coses. (Quiroz 2013:443-444; Sakuda 1999:375). Finalment en les eleccions del dia 8 d'abril de l'any 1990 Fujimori va quedar en segon lloc per a la presidència i Vargas Llosa en primer

lloc però no amb una majoria absoluta. Aquest fet comportava una segona volta electoral per decidir el que seria el president del país, en la qual es disputaven la presidència Fujimori i Vargas Llosa, els dos candidats més votats. La inesperada popularitat de Fujimori a les eleccions va començar a generar inquietud entre els militants del partits de dreta ja que per a ells era inadmissible que un ascendent de japonesos estigués disputant la presidència del país. Per aquesta raó, els partits de dreta van engegar campanyes racistes contra Fujimori, mostrant-se intolerants i deixant de banda el seu discurs democràtic i de defensa dels drets humans, fins i tot es va arribar a l'agressió física (Sakuda 1999:381-384). Alguns manifestants, militants del partit de Vargas Llosa, el mateix dia de les eleccions, van anar a la seva residència per reclamar un cop d'Estat i vociferant frases com “Al chino Fujimori lo vamos a sacar y mandarlo de vuelta a Japón”; “Todos los sucios, ignorantes y analfabetos de este país votaron por el oriental, pero nosotros, el pueblo con cultura no lo vamos a dejar que llegue al poder.” ; “Y va a caer, y va a caer, el chino va a caer”. Com a resposta a aquestes manifestacions, Vargas Llosa es va mostrar inflexible a l'hora de criticar el racisme i va afirmar que el racisme era una lacra de la humanitat i que no podia tenir cabuda en aquella campanya (Sakuda 1999:384-385).

La candidatura de Fujimori a la presidència més enllà d'aportar un benefici per a la comunitat *nikkei* va provocar una nova onada de discriminació i insults cap aquest col·lectiu. Molts ciutadans amb trets orientals van ser agredits i insultats, així com no se'ls va permetre l'entrada a certs establiments (Sakuda 1999:385-386; Shintani 2007:88). Aquest fet queda palès en una anècdota explicada per la politòloga Doris Moromisato (2008) en un dels seus articles:

<<Cuando la comitiva [de Fujimori] se alejaba, un hombre de condición muy humilde que iba siguiendo el cortejo me miró con profundo odio y me increpó: “¡Japoneses de mierda!, ¿por qué no regresan a su tierra?”. Quedé perpleja, anonadada, ¿qué le había hecho yo para que ese hombre me hablara así? [...] Otra vez la barrera de la identidad, otra vez la exclusión nacional. Las familias japonesas ya llevábamos cerca de cien años en el Perú, pero una vez más se nos recalcaba una condición foránea>>.

Tot el rebombori causat per la candidatura de Fujimori va donar lloc a diversos debats de posicionaments entorn a aquesta. Com ja hem vist dintre la totalitat de la

població hi havia discrepàncies entre aquells que veien en Fujimori una alenada d'aire fresc i aquells que hi estaven totalment en contra fent ús d'arguments racistes i totalitaris. Ara bé, dintre la mateixa comunitat *nikkei* hi havia opinions diverses sobre el fet que Fujimori pogués esdevenir president i que s'intensificarien amb el final de la seva legislatura. D'una banda, hi havia aquells que se sentien orgullosos que un membre de la seva comunitat hagués pogut arribar tant lluny en la política (Shintani 2007:87), d'altra banda hi havia els que no li donaven suport perquè tenien por de com es podrien desenvolupar els esdeveniments i com aquests afectarien la comunitat *nikkei*, si Fujimori no feia un bon paper com a president (Tsuha 2007; Moromisato 2008, Takenaka 2004:94).

Malgrat la diversitat d'opinions i totes aquestes hostilitats perpetrades en contra dels *nikkei*, la campanya electoral va seguir el seu camí i finalment Fujimori es va proclamar vencedor absolut a la segona volta de les eleccions amb un 57% dels vots. Aquest triomf va ser molt celebrat pel poble japonès al Japó ja que era el primer cop que un ascendent japonès ocupava la presidència d'un país estranger, malgrat que el govern japonès va tenir una discreta reacció (Sakuda 1999:422-424). Tanmateix, després de ser elegit com a president, alguns militants contraris a Fujimori van començar una sèrie d'investigacions sobre el lloc de naixement del president. La seva intenció era demostrar que s'estava cometent una il·legalitat i d'aquesta manera destituir Fujimori de la presidència. Segons la llei peruana, el president de la República ha de ser peruà de naixement, per la qual cosa si Fujimori hagués nascut al Japó i després hagués viatjat al Perú estaria exercint la presidència de manera il·legal. Aquest fet va provocar molta polèmica al voltant de l'origen del president Fujimori, ja que es posava en seriosos dubtes el seu lloc de naixement. No obstant això, finalment es va donar com a cas tancat el fet que Fujimori era peruà de naixement, fet demostrat per la partida de naixement malgrat hi hagués encara algunes persones que ho posaven en dubte (Sakuda 1999:415-422).

Tant bon punt va assumir el càrrec de president, Fujimori va començar a aplicar una sèrie de reformes per tal de poder reflatar el país que es trobava en una situació de crisi profunda tant a nivell econòmic com social. Les reformes aplicades van ser bastant dràstiques però finalment els resultats van ser positius (Campodónico 2015:189-192; Sakuda 1999:431-439). Tanmateix, cal destacar que Fujimori va proferir un autocop d'Estat el 1992 per tal de tenir total control del govern, ja que des que havia estat elegit fins aleshores el poc suport del que disposava al congrés no li permetia posar en execució

les lleis necessàries. Apel·lava a la ineficiència i la corrupció del poder legislatiu i judicial. Curiosament, el poble li va donar suport, tot i que la reacció internacional no va ser tant bona. I fou precisament per aplacar les crítiques dels governs internacionals i els seus contrincants polítics que finalment Fujimori va comprometre's a convocar noves eleccions pel Congrés Constituent el qual tindria facultats legislatives i fiscalitzadores (Sakuda 1999:445-448). Els resultats positius aconseguits durant el seu mandat el van conduir a guanyar novament les eleccions l'any 1995 amb una majoria aclaparadora (Zapata 2015:91-92).

Un altre punt a destacar durant el mandat de Fujimori és el terrorisme que estava atemorint la població des de principis dels anys 1980. Els grups terroristes Sendero Luminoso i MRTA cada cop eren menys escrupolosos a l'hora de propiciar els seus atacs contra la població civil, alts càrrecs polítics i militars, periodistes, etc. i els dirigents peruans anteriors a Fujimori havien pres poques mesures per a aplacar els atacs terroristes. Les accions terroristes també van afectar en més d'una ocasió la comunitat peruano-japonesa ja que en varies ocasions, diversos *nikkei* van ser segrestats o assassinats. Endemés, també hi hagueren constants atacs a l'ambaixada japonesa i al propi ambaixador, sent un dels atacs amb més transcendència la presa del control de la residència de l'ambaixador japonès l'any 1996 pel grup terrorista MRTA. Així doncs, un dels principals objectius del president Fujimori era posar fi d'una vegada per totes al terrorisme, aconseguint durant el seu mandat el desmantellament de la cúpula de Sendero Luminoso amb l'empresonament del seu dirigent Abimael Guzmán i d'altres alts càrrecs del grup (Remy 2015:274-281).

Certament el període de govern de Fujimori va donar lloc a una sèrie de millores a nivell econòmic, polític i social, però, malgrat tot, el final del seu mandat no va gaudir de gaires condecoracions, sinó tot al contrari. Al final del seu govern Alberto Fujimori va ser acusat de diversos delictes relacionats amb corrupció, manipulació fiscal i violació dels Drets Humans, convertint-se en el segon expresident peruà jutjat i el primer en rebre una condemna (25 anys de presó) (Adachi 2007; Takeda 2010; Quiroz 2013). Les acusacions i el judici contra Fujimori han donat peu a molts debats i controvèrsies entre la població peruana. Alguns ho veuen com una sentència justa, però hi ha d'altres persones, sobretot dintre la comunitat *nikkei*, que ho consideren un acte més de racisme contra els japonesos, ja que en altres ocasions hi havia hagut presidents corruptes i que

havien fet una mala gestió del poder, però no se'ls ha arribat a jutjar mai. A més a més, aquells que no veuen el judici i la sentència encertats asseguren que molts dels arguments utilitzats en contra de l'expresident estaven poc argumentats i ratllaven la banalitat. No obstant això, aquests autors tampoc neguen la possible culpabilitat de Fujimori, simplement posen en dubte que tot allò del que ha estat acusat sigui al cent per cent real i consegüentment critiquen una condemna tant severa (Takeda 2007; Takeda 2010; Zapata 2007; Moromisato 2007; Moromisato 2008).

Conclusions

Al llarg d'aquest treball hem pogut veure com ha anat evolucionant la relació de la colònia japonesa al Perú i la societat peruana. Queda palès que la comunitat japonesa, com en tota comunitat diaspòrica, al llarg de la seva història ha patit dificultats per adaptar-se al territori receptor, sovint materialitzades amb discriminació i racisme. Com a demostració d'aquest fet trobem episodis històrics en què els peruans i els seus dirigents han comès abusos contra els *nikkei*, denigrant-los i arribant en alguns casos al mal físic. Cal parar atenció en què sempre que s'ha produït un atac contra la població japonesa resident al Perú aquest ha estat propiciat per un sentiment de por cap allò desconegut i que automàticament es converteix en una amenaça que cal pal·liar. Així ho veiem en el moment abans de l'esclat de la guerra perquè es considerava els japonesos com un problema per a la situació laboral dels peruans, durant la guerra se'ls veia com a conspiradors perversos i, un cop finalitzada, es tornen a activar els mecanismes de defensa en el moment en què un ascendent japonès els vol "usurpar" el govern del país.

Tot i així, indubtablement també hi ha hagut alguns episodis de certa tranquil·litat per a la comunitat *nikkei*, normalment en moments en què presidents amb ideologies més liberals pujaven al poder. També hem vist que les relacions bilaterals econòmiques i polítiques amb el Japó amb el pas dels anys un cop finalitzada la guerra han pres una bona orientació de cooperació i col·laboració. Aleshores, l'evolució de les relacions interètniques de *nikkei* i peruans podria definir-se com un cicle que es va repetint amb punts alts (moviments antijaponesos i racisme) i punts baixos (moments de benavinença). De fet, és en un d'aquest punts baixos en què es van donar les condicions per a que un descendent de japonesos, Alberto Fujimori, pogués guanyar les eleccions presidencials. No obstant això, tal i com ja n'hem fet menció en l'anterior paràgraf, aquest fet va fer

despertar novament el racisme latent d'alguns peruans, arribant un altre cop a un punt alt del cicle descrit.

Pel plantejament que s'ha donat en aquest estudi i tenint en compte que la comunitat japonesa al Perú segueix sent una de les més grans dins el territori, val a dir que l'anàlisi de la relació entre ambdues ètnies podria arribar fins a l'època actual i seguir-ne veient l'evolució de la mateixa. De fet, molt lligat amb l'últim apartat d'aquest treball i de gran interès per a aquest estudi podria ser l'anàlisi de la figura de Keiko Sofía Fujimori Higuchi (1975-) filla de l'ex-president Alberto Fujimori, la qual en les últimes eleccions generals del 2016 va guanyar amb un 32,64% dels vots en la primera volta. A hores d'ara encara està per veure si es convertirà o no en la nova presidenta del Perú amb una segona volta electoral, però sembla que tot apunta cap a un resultat positiu per a la candidata. Així doncs, aquest seria un punt important d'estudi, així com també ho podrien ser el nou fenomen *dekasegi* que s'està donant des de fa un anys en què *nikkei* peruans emigren al Japó per a cercar feina o veure amb més profunditat l'activitat social i comunitària actual de la població *nikkei* peruana.

Referències bibliogràfiques

- Adachi, Nobuko (2007). <<Racial Journeys: Justice, Internment and Japanese-Peruvians in Peru, the United States, and Japan>> *The Asia-Pacific Journal. Japan Focus*. vol. 5, issue 9, num. 0 <<http://apjj.org/-Nobuko-Adachi/2517/article.html>> [consulta: 15 abril 2016].
- Bonfiglio, Giovanni (2009). *Reflexiones acerca de la identidad de los hijos de inmigrantes* <<http://www.dicovernikkei.org/en/journal/2009/12/3/comentarios-augusto-higa/>> [consulta: 18 febrer 2016]
- Bruneau, Michel (2010). <<Diasporas, transnational spaces and communities>>. A: Rainer Bauböck i Thomas Faist (eds.). *Diaspora and Transnationalism. Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press, p. 35-49.
- Campodónico, Humberto (2015). <<El proceso económico>>. A: *Perú. La búsqueda de la democracia. Tomo 5*. Dir. Carlos Contreras, Coord. Antonio Zapata. Barcelona: Fundación Mapfre i Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.U. p. 153-228.
- Cañez de la Fuente, Gloria María; Shoko Doode, Olga; i Hernández Doode, Gabriela (2010). <<Ser japonés en México: relatos de un inmigrante>>. *Culturales*, vol.6, núm. 11, p. 129-158.

- de Águila, Alicia (2015). << La vida política>> A: *Perú. La apertura al mundo. tomo 3.* Dir. Carlos Contreras, Coor. Osmar Gonzales. Barcelona: Fundación Mapfre i Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.U. p.33-83.
- Eagleton, Terry (2005). *Ideología: Una introducción (1997)*. Barcelona: Paidós.
- Fonseca Sakai, Alberto K. (2010). <<Comunidades latinoamericanas en Japón. Nuevas identidades en formación>>. *Inter Asia Papers*, núm. 15, p. 1-19.
- Gonzales, Osmar (2015). << Las claves del periodo>> A: *Perú. La apertura al mundo. tomo 3.* Dir. Carlos Contreras, Coor. Osmar Gonzales. Barcelona: Fundación Mapfre i Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.U. p.13-31
- Goya, Daniel (2008). *Cuando la justicia tarda y no llega: Memorias del abuso.* <<http://www.discovernikkei.org/es/journal/2008/10/14/cuando-la-justicia-tarda/>> [Consulta: 22 abril 2016].
- Guarné, Blai i Yamashita, Shinji (2015). <<Japan in Global Circulation: Transnational Migration and Multicultural Politics>>. *Bulletin of the National Museum of Ethnology*, vol. 40, núm. 1, p. 1-17.
- Kingberg, Miriam. (2014). <<Becoming Brazilian to Be Japanese: Emigrant Assimilation, Cultural Anthropology, and National Identity>>. *Comparative Studies in Society and History* vol. 56, núm. 1, p. 67-97.
- Lossio, Jorge (2015). <<La vida política>> A: *Perú. Mirando hacia dentro. Tomo 4.* Dir. Carlos Contreras Carranza, Coor. Marcos Cueto. Barcelona: Fundación Mapfre i Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.U. p.39-86.
- Masterson, Daniel i Funada-Classen, Sayaka (2004). *The Japanese in Latin America.* Urbana-Chicago: University of Illinois Press.
- Moore, Stephanie (2007). *Los Nikkei internados durante la Segunda Guerra Mundial: La larga lucha por la reparación justa.* <<http://www.discovernikkei.org/es/journal/2007/12/4/nikkei-internados/>> [Consulta: 18 abril 2016].
- Moromisato, Doris i Shimabukuro, Juan (2006). *Okinawa. Un siglo en Perú.* Lima: Ediciones OKP.
- Moromisato, Doris (2007). *Anti-japonismo en Perú: historia y Nuevos ataques* <<http://www.discovernikkei.org/es/journal/2007/11/6/ser-nikkei-peru/>> [Consulta: 30 abril 2016].

- Moromisato, Doris (2008). *Ser Nikkei en el Perú: Una marca de identidad. Amor y odio a Alberto Fujimori: Testimonio de una nikkei peruana*. <<http://www.discovernikkei.org/es/journal/2008/4/15/ser-nikkei-peru/>> [Consulta: 15 abril 2016].
- Moromisato, Doris (2008). *Debate sobre Alberto Fujimori: ¿Un nikkei mesiánico o un presidente corrupto?*. <<http://www.discovernikkei.org/es/journal/2008/1/11/alberto-fujimori/>> [Colsulta: 22 abril 2016].
- Orrego, Juan Luís (2015). <<El Perú en el mundo>>. A: *Perú. La búsqueda de la democràcia. Tomo 5*. Dir. Carlos Contreras, Coor. Antonio Zapata. Barcelona: Fundación Mapfre i Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.U. p.97-152.
- Paerregaard, Karsten (2010). <<Interrogating diàspora: Power and conflicte in Peruvian Migration>>. A: Rainer Bauböck i Thomas Faist (eds.). *Diaspora and Transnationalism. Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press, p. 92-107.
- Parodi, Daniel (2015). << El Perú en el mundo>> A: *Perú. La apertura al mundo. tomo 3*. Dir. Carlos Contreras, Coor. Osmar Gonzales. Barcelona: Fundación Mapfre i Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.U. p.85-122.
- Quiroz, Alfonso (2013).<< Conspiraciones corruptes, 1990-2000 >> A: *Historia de la corrupción en el Perú*. Trad. Javier Flores Espinosa. Lima: IEP (Instituto de Estudios Peruanos), IDL (Instituto de Defensa Legal). p.443-520.
- Quiroz, Alfonso (2015). <<El proceso económico>> A: *Perú. Mirando hacia dentro. Tomo 4*. Dir. Carlos Contreras Carranza, Coor. Marcos Cueto. Barcelona: Fundación Mapfre i Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.U. p.139-188.
- Remy, María Isabel (2015). <<Población y sociedad>> A: *Perú. La búsqueda de la democràcia. Tomo 5*. Dir. Carlos Contreras, Coor. Antonio Zapata. Barcelona: Fundación Mapfre i Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.U. p.229-289.
- Sakuda, Alejandro (1999). *El futuro era el Perú. Cien años o más de inmigración japonesa* Lima: Esicos.
- Sakuda, Alejandro (2011). <<Justo desagravio a la colectividad nikkei>> . *Kaikan. Revista de la Asociación Peruano Japonesa*. núm. 57, p. 4-7.
- Sawada, Mitziko (1996). *Tokyo Life, New York Dreams. Urban Japanese Visions of America, 1890-1924*. Berkeley: University of California Press.

- Shintani, Roxana (2007). << The Nikkei Community of Peru: Settlement and Development>> *Ritsumeikan studies in Language and culture*, vol. 18, núm. 3, p. 79-94.
- Takahashi, Yuckyko (2008). <<Ciudadanos de origen japonès en el Perú durante la Segunda Guerra Mundial: una revisión de los debates actuales>>. *Kaikan. Revista de la Asociación Peruano Japonesa*. núm. 39, p. 24-28.
- Takeda, Ariel (2007). *Razonando en torno al nikkei Fujimori* <<http://www.discovernikkei.org/es/journal/2007/11/13/alberto-fujimori/>> [Consulta: 29 abril 2016].
- Takeda, Ariel (2010). *Reflexionando a partir de “La gran farsa: El juicio a Fujimori* <<http://www.discovernikkei.org/es/journal/2010/2/2/fujimori/>> [consulta: 1 maig 2016]
- Takenaka, Ayumi (2004). <<The japanese in Peru: History of immigration, Settlement and Racialization>> *Latin America Perspectives*, vol. 31, núm. 3, p.77-98.
- Tsuha, Shigueru Julio (2007). *Growing up as a Japanese person in Peru* <<http://www.discovernikkei.org/en/journal/2007/5/24/japanese-person-in-peru/>> [Consulta: 15 abril 2016].
- UNESCO (2002). *Declaración universal de la UNESCO sobre la diversidad cultural*, Adoptada por la 31ª reunión de la Conferencia General de la UNESCO, París, 2 Noviembre de 2001, París: UNESCO. <www.unesco.org/culture> [Consulta: 12 maig 2016]
- Zapata, Antonio (2007). *La tradición nikkei de Alberto Fujimori*. <<http://www.discovernikkei.org/es/journal/2007/11/7/alberto-fujimori/>> [Consulta: 29 abril 2016].
- Zapata, Antonio (2015). <<La vida política>> A: *Perú. La búsqueda de la democràcia. Tomo 5*. Dir. Carlos Contreras, Coor. Antonio Zapata. Barcelona: Fundació Mapfre i Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.U. p.35-95.